

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 9 Issue 4, p. 19-32, November 2017

DOI: 10.9737/hist.2017.548

Amerikan Belgelerine Göre Eisenhower Dönemi'nin İlk Yıllarında ABD'nin Türkiye Politikası (1953-1955) *U.S. Policy towards Turkey in the First Years of Eisenhower Period (1953-1955) According to the American Diplomatic Documents*

Yrd. Doç. Dr. Yasin COŞKUN
(ORCID: 0000-0002-8151-7874)
Siirt Üniversitesi - Siirt

Volume 9
Issue 4
November
2017

Öz: II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından oluşan yeni düzende Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye karşı takınımış olduğu saldırgan tutum, Ankara'yı Moskova'ya karşı denge unsuru olabilecek bir güç aramaya itmiştir. İngiltere'nin savaş sonrası eski gücünü yitirmesi, ABD'nin devreye girmesine neden olmuş ve Türkiye de bu yeni durumda Sovyet tehdidine karşı Washington yönetiminden destek arama yoluna girmiştir. ABD ve Türkiye'nin izlediği dış politikanın uyuşması onları birbirlerine yakınlaştırmış, önce Truman Doktrini daha sonra da Türkiye'nin NATO'nun üyesi hâline gelmesi, bu durumu daha da güçlendirmiştir. Fakat ikili ilişkilerin genel manada iyi gitmesine rağmen, 1953 yılı itibariyle aralarındaki konulara göstermiş oldukları bazı farklı yaklaşımlar, iki ülke ilişkileri arasında bir soğukluk oluşmasına neden olmuştur. ABD'nin Türkiye'den talep ettiği askeri üsler ve tesislere Ankara olumlu cevap vermesine rağmen, Türk hükümeti özellikle ekonomik yardım noktasında ABD'den istediği desteği tam olarak görememiştir. Bazı durumlarda, Washington yönetiminin Türk yöneticilerin isteklerine yaklaşımı, sıkı ilişki içinde olan iki müttefikten çok herhangi bir devlete karşı aldığı tavır gibi olmuştur. ABD'nin bu tutumu, Türkiye'de bulunan ABD Büyükelçilerinin de gözünden kaçmamış, zaman zaman Washington'u Türkiye'ye karşı olan yaklaşımları nedeniyle uyarma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu çalışma Eisenhower iktidarının ilk yılları olan 1953-1955 tarihleri arasındaki Türk-Amerikan ilişkilerinin genel bir tahlilini yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Türk-Amerikan İlişkileri, Demokrat Parti

Abstract: After the Second World War, the Soviet Russia's foreign policy towards Turkey forced Ankara to seek new allies for the protection from the Soviet territorial claims. After the war had ended, Britain did not have enough power to resist alone against the Soviet danger which led U.S. to take a leading role against the Soviet Russia. After that, Turkey started to seek the American support against the Russian threat. As a result of pursuing similar policies against the communism, two countries' relations improved steadily. First, Truman Doctrine and then Turkey's NATO membership established a strong relation between Washington and Ankara. However, both sides' different approaches to some issues, particularly economic one, between them led to worsening their relationship slowly by 1953. Although there was no fundamental change in their policy against the Soviet danger, the American approach towards the Turkish economic problems started to cause a disappointment on the Turkish government. Turkey had accepted all American requests on opening new military bases in Turkey to help its ally U.S. In return, the Turkish government expected that the United States would increase the amount of economic aid to Turkey. However, the Turkish economic aid request from U.S. was not found acceptable many times by the American officials, which led to frustration on the Turkish side. In this sense, this study examines Turk-American relations between 1953-1955.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Turkish-American Relations, Democrat Party

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki kutuplu bir ortama doğru giden yeni Dünya düzeninde, ABD geleneksel dış politikasını bir yana bırakarak daha aktif bir şekilde dünya siyasetinde yer almaya başlamıştır. Truman Doktrini ve Marshall Planı bu politikaların bir neticesi olarak gün yüzüne çıkmıştır. İngiltere'nin Mart 1947 tarihi itibarıyla komünist güçlere karşı iç savaş hâlinde bulunan Yunan hükümetine askeri ve ekonomik yardım sağlayamayacağını açıklamasından sonra, Sovyetler Birliği'nin Yunanistan'daki bu iç savaşta komünistleri desteklediğini düşünen ABD hükümeti, Türkiye'yi de içine alan bir yardım planını devreye sokmak için çalışmalara başlamıştır. Böylece tarihsel kökenleri 18. yy. sonlarına kadar giden Türk-Amerikan ilişkilerinde¹ yeni bir döneme girilmiştir. Bölgenin önemli ülkelerinden olan Yunanistan ve Türkiye'nin istikrarlı bir yönetime sahip olmasının önemine inanan ABD Başkanı Truman, Kongre'den 400 milyon dolarlık bir yardım talep etmiştir.² Belirlenen bu yardım miktarından Türkiye'ye 100 milyon dolar ayrılmıştır. Daha sonraki süreçte ABD yönetimi Türkiye'yi desteklemeye devam etmiştir. Nitekim kısa bir süre sonra gündeme gelen ve Marshall Planı olarak bilinen yardımlardan Türkiye de istifade etmiştir.

Görüldüğü üzere Başkan Truman döneminde ABD, Türkiye'ye yönelik askeri ve ekonomik yardım politikası başlatmıştır. 1953 yılında ABD'de yönetim el değiştirmiş ve Dwight D. Eisenhower ABD'nin yeni Başkanı olarak seçilmiştir. Bu yıllarda merak edilen konu, ABD'nin uyguladığı bu yardım politikasını sürdürüp sürdürmeyeceği olmuştur. 5 Ocak 1955 yılındaki Ulusal Güvenlik Konseyi (the National Security Council) toplantısında Hazine Bakanı George Humphrey'in dünya çapındaki Amerikan ekonomik yardımlarının kademeli olarak kısılması yönündeki talebine, Eisenhower'ın Türkiye üzerinden açıklama yaparak karşı çıkması, ABD yönetiminin hem yardımlarına devam edeceğini hem de Türkiye'yi bölgede önemli bir müttefik olarak gördüğünü bir kez daha göstermiştir. Buna göre Eisenhower, ABD'nin ekonomik yardım yapmasındaki temel amacın güvenlik konusunda kazanımlar elde etmek olduğunu söylemiş ve Türkiye'ye yardım etmenin ABD'nin bölge güvenliğini sağlaması açısından önemli rol oynadığına değinmiştir. Ayrıca Eisenhower'ın, ABD'nin Türkiye'ye yardım ederek Türklerin kendi ordusunu güçlendirmesini sağlamasının, ABD'nin ayrı bir kuvvet oluşturmasından daha iyi ve ucuz olacağını belirtmesi,³ Eisenhower döneminde de Türkiye ve ABD'nin sıkı bir ilişki içinde olacağını bir göstergesi olmuştur. Fakat Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir yer tutan ve iki devlet arasında tam bir iş birliği olduğu kabul edilen 1950'lilerin ilk yarısında⁴, Eisenhower'ın iktidara geldiği yıl olan 1953 yılı başlangıcından itibaren, Türk-Amerikan ilişkilerinde bazı pürüzler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu durum ABD Büyükelçiliği'nin Washington'a gönderdiği bilgi notlarında ve de Türk yetkililerle yapılan görüşmelerin değerlendirmelerini içeren Amerikan belgelerinde gün yüzüne çıkmaktadır. Genel olarak 1960'lı yılların başında meydana gelen U-2 Olayı, sonrasındaki Küba Füze Krizi⁵ ve en sonunda ünlü Johnson Mektubu'nun Türk-Amerikan ilişkilerinde bir kırılmaya yol açtığı aşikârdır. Bununla birlikte, Türk-Amerikan ilişkilerinde

¹ Bkz. Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, 2. baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2015.

² Faruk Sönmezoglu, *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 37-39.

³ *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, 1955–1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume XXIV, United States Relations with Turkey: Questions of Economic and Military Assistance, "Editorial Note", document no: 316, 5 January 1955.

⁴ Nasuh Uslu "1947'den Günümüze Türk-Amerikan ilişkilerinin Genel Portresi", *Avrasya Dosyası*, 6 (2), Yaz 2000, s. 214.

⁵ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara, 1996, s. 295.

meydana gelen güven bunalımının izlerine çok yoğun bir seviyede olmasa da, 1950'lilerin ilk yarısında rastlamak mümkündür.

Türk-Amerikan ilişkilerini içeren çalışmalara bakıldığında genel olarak Eisenhower dönemini, 1956 yılında meydana gelen Süveyş Krizi sonrası 1957 yılında uygulanmaya konan Eisenhower Doktrini⁶ ve yine bu dönemde Türkiye'nin oluşumunda önemli rol oynadığı Balkan ve Bağdat Paktları çerçevesinde ele aldıkları ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda Hüseyin Bağcı *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*⁷ adlı eserinde bahsi geçen konular üzerinde detaylı bilgiler vermektedir. Yine aynı şekilde *Olaylarla Türk Dış Politikası*⁸ adlı eser de bu konu da geniş bir malumat ihtiva etmektedir. Bu yıllardaki önemli meselelerden olan ABD'nin Türk topraklarında üs elde etme girişimleri hakkında da önemli bilgiler veren eserler bulunmaktadır. Oral Sander *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*⁹ adlı eserinde bu konu hakkında tafsilatlı bilgiler sunmaktadır. Çağrı Erhan da çalışmalarında bu hususta önemli bilgiler vermektedir.¹⁰

Yapılan bu çalışma ise Eisenhower döneminin ilk yılları olan 1953-55 yıllarındaki Türk-Amerikan ilişkilerini ABD belgeleri ekseninde incelemiş ve genel çerçevesi araştırmacılar tarafından çizilen bu dönemdeki olaylar hakkında daha detaylı bilgilere ulaşmayı amaçlamıştır. Bu açıdan da çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmüştür. ABD dışişlerinin resmi yayını olan *The Foreign Relations of the United States (FRUS)* serisinden bu dönemi kapsayan arşiv belgeleri taranmış ve analizi yapılmıştır. Yapılan bu inceleme göstermiştir ki, iki taraf da Türkiye'de kurulacak olan üsler gibi konularda sıkı ilişkileri yürütme gayretinde olmasına rağmen, bazen ekonomik yardımlar gibi diğer hususlarda izlenecek metotlar üzerinde anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Hatta bazı zamanlar Türk hükümeti, kendisinin Amerikan hükümetine karşı müttefiklik çerçevesinde göstermiş olduğu ilgi ve alakayı, aynı şekilde Amerikan hükümetinden bulamadığı konusunda yakınmalarda bulunmuştur. Bu durum, Türk yetkililere ABD'nin kendi çıkarları doğrultusunda politikalarını gözden geçirip değişiklik yapabileceği konusunda yavaş yavaş bir fikir edinme imkânı vermiştir.

Bu çalışma dört ana bölümden oluşmuştur. İlk olarak ABD'nin Türkiye'de üs edinme konusundaki faaliyetlerine değinilmiştir. İkinci bölümde, ABD Büyükelçisinin gündeme getirdiği Türk-Amerikan ilişkilerindeki pürüzler konu edilmiştir. Üçüncü bölümde, Türkiye'nin dahil olduğu paktlar çerçevesinde Türk-Amerikan ilişkileri ele alınmıştır. Son bölümde ise ABD'nin Türkiye'ye yönelik ekonomik yardım politikası üzerinde durulmuş ve bu politikanın Türk-Amerikan ilişkilerine etkisi incelenmiştir.

1. NATO Şemsiyesi Altında Gelişen İkili İlişkiler: ABD'nin Türk Topraklarında Etkinliğini Arttırma Çabaları

1953 yılı itibariyle Eisenhower'ın göreve başlamasından sonra, Washington'un Ankara ile ilişkilerinde Türkiye'de kurulması planlanan Amerikan askeri üsleri önemli rol oynamıştır. Özellikle Türkiye'nin 1952 yılında NATO'nun bir üyesi hâline gelmesi,¹¹ ABD'nin bu yönde olan taleplerini daha da arttırmıştır. ABD Büyükelçileri Türkiye ile ABD arasında üsler konusunda yapılan görüşmelerde önemli rol oynamışlardır. Washington yönetimi, gönderdiği

⁶ Kemal H. Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s.206-207.

⁷ Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, 4. Baskı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2014.

⁸ Mehmet Gönlübol ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 10. baskı, Siyasal kitapevi, Ankara, 2014.

⁹ Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, İmge Kitabevi, Ankara, 2016.

¹⁰ Bkz. Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1918-1980*, Ed. Baskın Oran, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul.

¹¹ George S. Harris, "Turk-American Relations since the Truman Doctrine", *Turkish-American Relations Past, Present and Future*, ed. Mustafa Aydın ve Çağrı Erhan, Routledge, London, 2004, 68.

telgraflarla Büyükelçilerini yönlendirmiş ve Türk yetkililerle yakın temas kurmaları konusunda direktifler vermiştir. Bu manada, ABD Büyükelçisi George McGhee 7 Şubat 1953 tarihinde ABD Dışişlerine gönderdiği telgrafta Türkiye’de kurulması planlanan askeri üsler için yapmış olduğu faaliyetleri dile getirmiştir.¹²

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile görüşen Büyükelçi, eskiden beri süre gelen ve iki devletin ilişkilerinde önemli yer tutan, ABD’nin askeri yardım çabalarının, Türkiye’nin NATO üyesi olması hasebiyle karşılıklı sorumluluk çerçevesinde bir değişim geçirmesi gerekliliğinden bahsetmiştir. NATO anlaşmasının üçüncü maddesine değinen Büyükelçi, bu madde çerçevesinde ABD’nin Türkiye ile gizli anlaşma yapmaya istekli olduğunu söylemiştir.¹³ NATO anlaşmasının 3. maddesinin, ittifak üyesi ülkelerin ortak savunmanın daha etkili bir biçimde yapılabilmesi için birbirleriyle karşılıklı anlaşmalar yapmasına olanak sağlaması¹⁴ nedeniyle ABD, Türkiye gibi stratejik yönden önemli bir noktada bulunan bir ülkede askeri üsler elde etmeyi amaçlamıştır.

Büyükelçi, Dışişleri Bakanı Köprülü’nün gizli anlaşma yapma önerisine gayet sıcak yaklaştığını Washington’a iletmıştır. Buna göre Köprülü, iki devlet arasında böyle bir anlaşma yapılmasını Türkiye’nin NATO üyesi olmasının doğal bir sonucu olarak görmüştür. Ayrıca Köprülü, ABD tarafından kurulacak askeri üslerin, Türkiye’nin Rusya’ya karşı savunmasında avantaj sağlayacağını da düşünmüştür. Bu nedenle Köprülü, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin onayını almadan hükümetin çok büyük bir ihtimalle böyle bir anlaşmaya gizli bir şekilde onay verebileceğini McGhee’ye bildirmiştir. Fakat kesin bir cevap için, Başbakan ve diğer çalışma arkadaşlarıyla görüşmesi gerektiğini söyleyen Köprülü, yakın bir zamanda ABD Büyükelçisini bu konu hakkında bilgilendireceğini belirtmiştir.¹⁵

Bir süre Türk hükümetinden cevap bekleyen Büyükelçi McGhee, 4 Mart 1953 tarihinde Köprülü’yü arayarak görüşme isteğinde bulunmuştur. Bu görüşmede, daha önceden askeri üsler konusunda dile getirmiş olduğu talepler hakkında Başbakan Menderes’le Paris’e yapacağı yolculuğu öncesi görüşmek isteğini bildirmiştir. Köprülü cevaben, Başbakanın yoğunluğu nedeniyle çok istemesine rağmen ABD’nin üs talebiyle yeteri kadar ilgilenemediğini dile getirmiştir. Görüşme esnasında Menderes’i arayan Köprülü; Başbakanın üs konusunu hemen Büyükelçiyle görüşüp görüşmeyeceğini sormuş, Başbakan Menderes cevap olarak, Paris seyahatinden döndükten sonra bu konuyu ayrıntılı bir şekilde masaya yatıracağını söylemiştir. Bu görüşme sonrası Büyükelçi, ABD makamlarına ilettiği bilgilendirmede, konunun önemine binaen Türk hükümeti üzerinde fazla baskı kurmadığını ve hükümetin askeri üs anlaşmasını dikkatli şekilde incelemesinin normal olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.¹⁶

Büyükelçiyle görüşmesi esnasında Köprülü’nün değinmiş olduğu bir başka husus ise, Türkiye’nin ordusundaki subay sayısında artışa gitme kararı olmuştur. Büyükelçi bu durumdan duymuş olduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Bu manada Türkiye’ye yardım için oluşturulan Ortak Amerikan Askeri Misyon’un Şefi General William Arnold’un, Türk ordusunda subay sayısının artışına ihtiyaç olduğu yönünde fikre sahip olduğu da Büyükelçi tarafından Köprülü’ye iletilmiştir.¹⁷ Bu durumun ABD’nin o sıralarda Sovyet tehdidine karşı takip ettiği

¹² FRUS, 1952–1954. Eastern Europe; Soviet Union; Eastern Mediterranean: Volume VIII, “the Ambassador in Turkey (McGhee) to the Department of State”, no. 472, 7 February 1953.

¹³ FRUS, a.g.b. (adı geçen belge).

¹⁴ Mehmet Gönübol ve diğerleri, s. 235-236.

¹⁵ FRUS, “the Ambassador in Turkey (McGhee) to the Department of State”, no. 472, 7 February 1953.

¹⁶ FRUS, “Memorandum of Conversation, by the Ambassador in Turkey”, no. 473, 4 March 1953.

¹⁷ FRUS, a.g.b.

“sınırlı savaş” stratejisinin bir parçası olduğu söylenebilir. Buna göre Sovyet tehdidini “nötralize” etmek için ittifak üyelerinin geniş ordulara sahip olmaları gerekli görülmüştür.¹⁸

ABD açısından Türk ordusundaki subay sayısının artışı önemli bir gelişme olmuştur. Fakat Türk topraklarında üs kurma konusunda hâlâ kesin bir cevap alınamamıştı. Bu nedenle, 2 Mayıs tarihinde kendi talebi üzerine Başbakan Menderes’le yarım saatlik bir görüşme gerçekleştiren Büyükelçi, ABD’nin askeri üs talepleri konusundaki gelişmeleri sormuştur. Büyükelçi, iki ülke hükümetleri arasında yapılacak böyle bir anlaşmanın büyük bir gizlilik içinde yapılmasını, anlaşma ile ilgili kamuoyunun genel manada bilgi sahibi olabileceğini ama anlaşmanın içeriğinin meydana gelebilecek herhangi bir Rus tepkisine karşı gizli olması gerektiğini vurgulamıştır. Menderes cevaben, anlaşma konusunu incelediklerini ve bir sonuca ulaşmak için gereğinin yapılacağını dile getirmiştir. Menderes, yapılacak askeri işbirliğinin iki ülke için de yarar sağlayacağını farkında olduklarını belirtmiş, eğer ABD böyle bir talepte bulunmasaydı kendileri bu şekilde bir anlaşma teklif edeceklerini dile getirmiştir. Menderes sadece anlaşmanın imzalanması için bazı detaylar üzerinde çalışılması gerektiğine değinmiştir. Anlaşma üzerindeki son detayları görüşmek üzere de Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Nuri Birgi’yi görevlendirmeyi düşündüğünü söylemiştir.¹⁹

Amerikan üsleri meselesi 1953 yılı Ekim ayından sonra daha önemli bir hâl almıştır. Başkan Eisenhower tarafından kabul edilen ve daha sonra genel NATO stratejisi hâline gelen “kütlevi karşılık”, çerçevesinde ABD, Sovyet stratejik bölgelerine yakın yerlerde hava üsleri elde etmeyi önemli bir hedef olarak görmüştür.²⁰ Buna göre, nükleer başlıklı mühimmat taşıyan uçakların, herhangi bir Sovyet saldırısında harekete geçmesi tasarlanmıştı. Bu durum düşmanı saldırgan tutum almaktan caydırabilecek bir hamle olarak düşünülmüştür. ABD, Türkiye’de kuracağı hava üsleriyle bu planı hızlı bir şekilde gerçekleştirebileceğini hesaplamıştır. Sonuçta, ABD ile varılan anlaşma sonrası, 14 Ekim 1953 tarihinde İzmir Çiğli’de bir askeri üs tesis edilmiştir.²¹ ABD ile yapılan ikili anlaşmalar sonraki yıllarda devam etmiş ve TBMM’nin onayından geçmeden yürürlüğe giren onlarca anlaşma yapılmıştır. Yalnızca 1950-60 yılları arasında yapılan anlaşmaların sayısı 31’i bulmuştur.²²

2. ABD Büyükelçisi McGhee’nin Gözünden Türk-Amerikan İlişkilerindeki Pürüzüler

Türkiye’nin NATO’nun bir parçası hâline gelmesi, ardından ABD’nin Türk topraklarında askeri üs tesis etme talebine olumlu yaklaşması, Türk-Amerikan ilişkilerindeki iş birliğinin birer göstergesi olmuştur. Bununla beraber 60’lı yıllarda hissedilmeye başlanacak olan Türk-Amerikan ilişkilerindeki soğukluk, daha 50’li yılların başından itibaren bazı emareler göstermeye başlamıştır. Dıştan bakıldığında son derece pürüzsüz olarak görünen ilişkiler, aslında ABD’nin Türkiye’ye karşı takınmaya başladığı tavır nedeniyle Türk cephesinde bazı hayal kırıklıkları oluşturmaya başlamıştı. II. Dünya Savaşı’ndan sonra Sovyetlere karşı tamamen ABD’ye dayanan ve Washington’un tüm isteklerine olumlu yanıt veren Türkiye, belki de ABD gözünde artık özel bir politika uygulamadan da kendi yanında olmaya mecbur olacak bir imaj oluşturmuştu. Çünkü iktidarıyla muhalefetiyle 1950’lilerin başında Türkiye, dış politikasını tamamen ABD’ye göre şekillendirmişti. Bu durum tabii ki ABD’nin Türkiye’ye yardım etmemesi veya onu stratejik olarak önemsiz gördüğü anlamını taşımamıştır. Fakat

¹⁸ Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 131-133.

¹⁹ FRUS, “Memorandum of Conversation, by the Ambassador in Turkey”, no. 475, 2 May 1953.

²⁰ Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 133-135.

²¹ Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 166.

²² Gönübol, *a.g.e.*, s. 235-236.

ABD yönetiminin dış politikadaki bazı uygulamaları, Türk yöneticilerin beklentilerini yeterince karşılamaktan uzak kalmıştır.

ABD'nin Türkiye Büyükelçisi McGhee de görev süresi tamamlandıktan sonra Türkiye'den ayrılmasına kısa bir süre kala, ABD Dışişlerine göndermiş olduğu telgrafta bu hususa dikkat çekmiş ve Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyebilecek bazı çekincelerinin olduğunu dile getirmiştir. İlk olarak Büyükelçinin değindiği husus, Amerikan askeri ve sivil idarecilerin komünizmle mücadele kapsamında çelişkili açıklamalar yapmamaya özen göstermeleri gerekliliği olmuştur. Aksi hâlde Türkler tarafından anti-komünist bloğun lideri olarak görülen ABD'nin, bu mücadeleyi gevşettiğine dair şüpheler meydana gelebileceği ve bu durumun da Türk kamuoyu nezdinden ABD'nin güvenilirliğini zedeleyebileceğine dikkat çekilmiştir.²³ Büyükelçinin böyle bir konuyu gündeme getirmesinin arkasındaki neden olarak, bütün hızıyla devam eden Soğuk Savaş ortamında Mart 1953'te Stalin'in ölmesinin ardından bir yumuşamanın meydana gelmesi²⁴ gösterilebilir. Türkiye'nin, Kore'ye asker göndermesi²⁵ ve ardından NATO'ya girmesiyle Batı yönünde açıkça safını belli etmesinden sonra, ABD'nin Sovyetlere karşı göstereceği zaaf, Türkiye'yi Sovyet Rusya ile baş başa bırakabilirdi ki böyle bir durum Ankara tarafından hiç arzu edilmemiştir.

Büyükelçi tarafından değinilen ve Türk-Amerikan ilişkilerinde olumsuzluğa neden olan diğer bir husus ise ABD'nin, Türkiye açısından önemli olan konulara gerekli ilgiyi göstermemesi olmuştur. Büyükelçi yaptığı açıklamada, Türkiye'nin her zaman iki devleti ilgilendiren konularda ABD ile ortak hareket etmeye özen gösterdiğine, önemli hususlarda ABD'nin görüşünü almaya dikkat ettiğine değinmiş, fakat ABD'nin Türkiye'ye gerekli ilgiyi göstermediğini belirtmiştir. Bu manada Türkiye Cumhurbaşkanı ve Başbakanı'nın ABD'ye ziyaret gerçekleştirme isteklerini açıkça belirtmelerine rağmen davet edilmediklerini, bunun yanı sıra ileride davet edileceklerine dair herhangi bir işaret de verilmediğine değinilmiştir. Büyükelçi, Yunanistan Kralı ve Kraliçesinin, ABD'ye ziyaret için davet almasının bu durumu daha da kötü hâle getirdiğinin de altını çizmiştir. Bunların yanı sıra, ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in 1 Haziran 1953 tarihinde radyo ve televizyonlarda verilen Yakındağı üzerine konuşmasında, bölgedeki birçok ülkeye değinirken Türk liderlerin ismini bile zikretmemesinin, Türk-Amerikan münasebetlerinde olumsuz etki bıraktığı Büyükelçi tarafından ifade edilmiştir.²⁶

Büyükelçi, Türk-Amerikan ilişkilerindeki bu pürüzleri belirttikten sonra yapılması gerekenlere de değinmiştir. Buna göre, ilk olarak karşılıklı çıkarların bulunduğu konularda mutlaka Türkiye'nin görüşünün alınması tavsiye edilmiştir. İkinci olarak, en kısa sürede Türkiye Cumhurbaşkanı'nın veya Başbakanı'nın ABD'ye davet edilmesi önerilmiştir. Son olarak da, kendisinin Ankara'dan ayrılmasından sonra yerini alacak olan yeni Büyükelçinin atanması noktasında acele edilmesini, çünkü uzun süre Büyükelçinin atanmamasının Türklerde ABD'nin kendilerine yeterince önem vermediği şeklinde yorumlanacağını söylemiştir.²⁷

Aslında, Türk devlet adamlarının ABD'yi ziyareti meselesi, ABD'nin Türkiye'deki Büyükelçiliği tarafından diğer zamanlarda da ABD Dışişleri nezdinden gündeme getirilmiştir. ABD Dışişleri Bakanının, NATO ülkelerinde bulunan ABD Büyükelçiliklerine gönderdiği

²³ FRUS, "The Ambassador in Turkey (McGhee) to the Department of State", no. 479, 18 June 1953.

²⁴ *The Cold War after Stalin's Death*, ed. Klaus Larres and Kenneth Osgood, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland, 2016, s. ix-x.

²⁵ Akdes Nimet Kurat, *Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)*, Doğu Matbaası, Ankara, 1959, s. 49.; Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 181-183.

²⁶ FRUS, "The Ambassador in Turkey (McGhee) to the Department of State", no. 479, 18 June 1953.

²⁷ FRUS, a.g.b.

yazıda, buldukları ülkelerde ABD'nin nasıl bir imaja sahip olduğunu sorduğunda, ABD'nin Türkiye'deki Büyükelçiliği yine bu ziyaret meselesine değinmiş ve bu durumun iki ülke ilişkilerinde olumsuz bir husus olarak yer aldığını söylemiştir.²⁸

Sonuçta, ABD yönetimi Türkiye'nin isteğine daha fazla kayıtsız kalamamıştır. ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, 13 Ağustos 1953 yılında ABD Başkanı'na gönderdiği notta sadece bu hususa değinmiştir. Türk yetkililerin çeşitli zamanlarda, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın ABD'ye ziyaret gerçekleştirmek istediğini resmi bir şekilde olmasa da dillendirdiklerine değinmiştir. 1947 yılındaki Amerikan yardımlarında, Yunanistan ve Türkiye'yi aynı kategoride değerlendirip yardımda bulduklarını, fakat Yunan Kral ve Kraliçesinin ABD'ye davet edilip Türklerin böyle bir davet almamasının, ABD'nin Türkiye'ye yeteri kadar önem vermediği gibi bir sonuç ortaya çıkardığı Dulles tarafından ifade edilmiştir. Bulduğu konum itibarıyla Sovyet baskısına direnmek gibi önemli bir göreve sahip olan Türkiye'nin, liderlerinin dostça bir jestle ABD'ye davet edilmesini Dulles, ABD Başkanı'na önermiştir.²⁹ Daha sonra, yeni görevlendirilen ABD'nin Ankara Büyükelçisi Avra Warren, Cumhurbaşkanı Bayar'a sunduğu güven mektubu sırasında ABD Başkanı Eisenhower'ın davetini iletmış ve Celal Bayar 1954 yılının başında ABD ziyaretini gerçekleştirmiştir. Bu sayede iki ülke arasındaki "davet meselesi" son bulmuştur.

1954 yılında Türk-Amerikan ilişkilerine olumsuz etki eden diğer bir faktör de ABD'nin üs talepleri ile alakalı olmuştur. 21 Ocak 1954 tarihinde ABD Büyükelçisi Warren, Washington'a gönderdiği telgrafta, ABD olarak Türkiye'den bazı yükümlülükler altına girmesini isterken, Türklere bunun karşılığında bir güvence sunmamasının Ankara'ya endişeye sevk ettiğine değinmiştir.³⁰ Bu anlamda Büyükelçi, Türklerden kendi topraklarında 3000'in üzerinde Amerikan personeline sahip olacak yeni askeri üsler, hava üsleri kurmak için izin istenirken, ABD'nin kurulacak bu üsleri korumak için bir taahhüde girmeyi reddetmesinin, Türkler üzerinde olumsuz etkisi olduğuna değinmiştir. Türklerin; kendilerinin ve topraklarında bulunan Amerikan üslerinin, ABD tarafından gerektiğinde vazgeçilebilir olduğuna dair düşünceye sahip olmaya başladıkları ifade edilmiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin topraklarında kurulması planlanan yeni Amerikan üsleri konusunda çekimser olduğu Büyükelçi tarafından ifade edilmiş ve bu sorunun da ABD'nin Türkiye'nin savunmasına yönelik göstereceği kararlı tavırla çözülebileceği belirtilmiştir.³¹ Sonuç olarak, Ekim 1953'te İzmir'de açılan askeri üssün ardından, 5 Mart 1955'te Adana İncirlik'te ABD'nin bir hava alanı inşa etmesi ve Amerikan Hava Kuvvetleri'nin bu üsse yerleşmesi³² Türk-Amerikan ilişkilerindeki bu küçük çaptaki güven bunalımının da aşıldığının bir göstergesi olmuştur.

3. Türkiye'nin Başını Çektiği Paktlar ve ABD

Türk-Amerikan ilişkilerinde zaman zaman bazı pürüzler meydana gelse de Türkiye için ABD vazgeçilemez bir müttefik olmuştur. Bu çerçevede 8 Mayıs 1954 tarihinde Adnan Menderes, ABD Büyükelçisi Warren'e Türkiye'nin 4 yıllık askeri ve ekonomik planını görüşmek üzere ABD'ye ziyaret yapma isteğini bildirmiştir. Washington ve Ankara arasında yapılan görüşmeler sonucunda 1 Haziran'da Başbakan Adnan Menderes yanında Savunma Bakanı Ethem Menderes ve Genel Kurmay Başkanı Nurettin Baransel olduğu hâlde ABD'ye

²⁸ FRUS, "The Ambassador in Turkey (McGhee) to the Department of State" no. 480, 30 July 1953.

²⁹ FRUS, "Memorandum by the Secretary of State to the President", no. 481, 13 August 1953.

³⁰ FRUS, "The Ambassador in Turkey (Warren) to the Department of State", no. 482, 21 January 1954.

³¹ FRUS, a.g.b.

³² Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 166.

bir ziyaret gerçekleştirmiş ve ABD Başkanı Eisenhower dahil olmak üzere ABD'li yetkililerle temasta bulunmuştur.³³

Menderes, 2 Haziran'da ABD Başkanı Eisenhower ile görüşmüştür. Eisenhower, görüşmeden sonra ABD Dışişleri Bakanı Dulles'e yolladığı bilgilendirme notunda, görüşmede Türk tarafınca dile getirilen konulara değinmiştir. Özellikle Menderes'in ittifakın güney kanadının güçlendirilmesine yönelik düşüncelerinin kendisini etkilediğini belirtmiştir. Menderes'in kendisine 2 Nisan 1954 tarihinde imzalanan Türk-Pakistan ittifakının³⁴ Afganistan'ı da içerecek şekilde başka katılımcı ülkelerle güçlendirilmesi gerektiğini söylediğini yazmıştır.³⁵ Ortadoğu'da Sovyetlere karşı bir ittifak sistemi oluşturma fikri ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in daha önce planladığı bir düşünceydi. Hatta bu amaçla çıktığı Ortadoğu turunda³⁶ 25-27 Mayıs 1953 tarihinde Türkiye'ye de gelmiş ve bir takım görüşmeler yapmıştı.³⁷ Türkiye, Dulles tarafından ortaya atılan bu fikrin peşini bırakmamıştı. Bu durum ABD'nin Ortadoğu politikasıyla uyum sağlamaktaydı.

Eisenhower'la görüşmesinin ardından aynı gün Adnan Menderes, Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Feridun Erkin'in de katıldığı bir toplantıda, ABD Dışişleri Bakanı ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda ilk olarak gündeme alınan konu Balkan Pakti olmuştur. Menderes, Dulles'in bu pakt hakkında fikirlerini sormuştur. Dulles cevaben güçlü bir şekilde böyle bir organizasyonun ortaya çıkmasından memnun olduklarını söylemiştir. ABD'nin, Güney Avrupa'nın savunmasının güçlenmesine çok büyük önem verdiğini ve Yugoslavya'nın da bu sistem içerisinde olmasını önemsediklerini söylemiştir. Daha sonra İtalya konusuna değinen Dulles, Yugoslavya ve İtalya arasında Trieste bölgesinin kontrolü için devam eden mücadelenin İtalya'nın Yugoslavya'ya karşı istenmeyen bazı girişimlere kalkışmasına neden olabileceğini, fakat ABD'nin bu sorunun çözümü için çalıştığını ve yakın bir zamanda bir formül bulunacağını dile getirmiştir. Menderes cevabında, Trieste sorununun çözümünün gerçek bir Balkan ittifakının önünü açabileceğini söylemiştir. İlaveten İtalyanların böyle bir durumun kendi avantajlarına olacağını görmesi gerektiğinin de altını çizmiştir.³⁸

Türkiye ile Pakistan arasında imzalanan pakt konusunda görüşlerini ifade ederken Dulles, bu durumu geçmiş birkaç yıl içinde meydana gelen en ümit verici gelişme olarak nitelendirmiştir. Bu paktın, kendisinin geçen yıl gerçekleştirdiği Ortadoğu gezisinde dile getirdiği fikirler çizgisinde olduğunu ve İran ile Irak'ın da bu pakta katılacağını ümit ettiğini belirtmiştir.³⁹ 2 Haziran 1954 tarihindeki Menderes ile Dulles arasındaki görüşmeye, 4 Haziran'da tarafların tekrar bir araya gelmesi ile devam edilmiştir. Dulles tekrar Türk-Pakistan anlaşmasının önemine değinmiş ve İran ile Irak'ın da böyle bir organizasyonda yer alma olasılığı üzerine bir tartışma başlatmıştır. Menderes ve Dulles, bu iki ülkenin de mümkün olduğunca hızlı bir şekilde ittifaka katılmasının önemi üzerinde hemfikir olduklarını ifade etmişlerdir. Bu ittifakın bir faydasının da, Irak'ı Arap Ligi'nden uzak tutacağı olarak belirtilmiştir. Menderes, bir an önce İran ile Irak'ın da Pakistan'la gerçekleştirmiş oldukları

³³ FRUS, "Editorial Note", no. 485.

³⁴ George C. McGhee, "Turkey Joins the West", *Foreign Affairs*, Vol. 32, No. 4 (July, 1954), s. 617.

³⁵ FRUS, "Memorandum by the President to the Secretary of State", no. 486, 4 June 1954.

³⁶ Süleyman Seydi "Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası", *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, ed. Süleyman İnan-Ercan Haytoğlu, Anı Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 278.

³⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1994-1995*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 473.; Halil Akman-Suat Zeyrek, "John Foster Dulles'in Ortadoğu Gezisi, Temaslar ve Tepkiler (11-28 Mayıs 1953)", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 11/2, 2013, s. 273-276.

³⁸ FRUS, "Memorandum of Conversation, by the Deputy Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian, and African Affairs (Jernegan)", no. 487, 2 June 1954.

³⁹ FRUS, a.g.b.

anlaşmaya dahil olmalarını istemiştir. Bu nedenle ABD'nin bu iki ülkeye bu hususta baskı yapması gerektiği düşüncesinde olmuştur. Dulles, cevaben böyle bir baskının sonuç vereceğinden emin oldukları anda bunu gerçekleştirmekten geri kalmayacaklarını belirtmiştir.⁴⁰

Görüldüğü üzere Bağdat Paktı'nın kurulmasına giden bu süreçte, ABD yönetimiyle uyum içinde olan Türk hükümetinin, Balkan Paktı'nın işlevi noktasında ise Washington'la bazı görüş ayrılıkları vardı. Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında 28 Şubat 1953 yılında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşmalarıyla ortaya çıkan bu paktı Menderes, daha ileri taşıyıp tam bir ittifak şeklini alması için uğraşmaktaydı. Fakat Dulles, Balkan Paktı'nda bulunan devletlerin şu esnada daha ileri gitmesine sıcak bakmıyordu. Daha önce değinildiği gibi İtalya'nın Trieste bölgesi nedeniyle Yugoslavya ile sorunları vardı ve ABD de bu sorunların çözümü için çabalamaktaydı.

Bu nedenle Dulles, Menderes'e yaptığı açıklamada Balkan Paktı'nın bir askeri ittifaka dönmesinin, tam Trieste için çözümün arandığı esnada İtalya tarafından hoş karşılanmayabileceği ve İtalya'nın masadan kalkmasına neden olabileceğini söylemiştir. Menderes, cevaben durumu anladığını ve sorunun çözümü için bir süre bekleyebileceğini ama Balkan İttifak Anlaşmasının Trieste sorununun çözümüne bağlanmaması gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Balkan Paktı'nı tam bir ittifaka dönüştürecek hamleleri geciktirmesinin Yugoslavya için Türkiye ve Yunanistan'ın anlaşmadan çekildiklerine dair bir kanı uyandırabileceğini söylemiştir. Bu nedenle görüşme esnasında Menderes, iki kez 30 gün bekleme süresine değinmiş, Dulles ise ısrarla tam bir Balkan ittifakının tesisi için Trieste sorununun çözümünü işaret etmiştir.⁴¹ Sonuç olarak Menderes 9 Ağustos 1954'te Yugoslavya'nın Bled şehrinde Yugoslav ve Yunan yetkililerle Balkan İttifak Anlaşmasını imzalamıştır.⁴² Kısa süre sonra da İtalya ile Yugoslavya, Trieste konusunda uzlaşmaya varmıştır.

Gerek Balkan Paktı gerekse Bağdat Paktı'nın beklenen etkiyi yaptığı söylenemez. Türkiye'nin Yunanistan'la Kıbrıs sorunu üzerindeki fikir ayrılıkları nedeniyle, Balkan Paktı'nın daha başlangıçta fonksiyonunu kaybettiği söylenebilir. Bağdat Paktı'na gelince Ortadoğu'yu Batı güvenlik şemsiyesi altına almayı planlayan bu anlaşma, Irak dışında diğer Arap devletlerinden ilgi görmemiş ve beklenen etkiyi sağlamamıştır. Yine de Türkiye; bu iki anlaşmayla Batı ittifakı için ne kadar çaba sabrettiğini bir kez daha ABD'ye gösterme fırsatı yakalamış, bu sayede ABD'nin o yıllarda Türk hükümetinin çok ihtiyaç duyduğu ekonomik ve askeri yardımı arttırarak yapmaya devam edeceğini hesap etmiştir.⁴³

4. Menderes Hükümetinin Hayal Kırıklığı: ABD ve Türkiye Arasında Ekonomik Yardım Konusunda Anlaşmazlık

Türk heyetinin ABD ziyaretinden sonra, Dışişleri Bakanı Dulles, ABD'nin Türkiye'deki Büyükelçiliğine bir bilgilendirme notu göndermiştir. Genel olarak görüşmelerin dostça bir ortamda geçtiğine değinen Dulles, özellikle ABD'nin Türkiye'ye uygulamaya devam edeceği yardımlardan bahsetmiştir. Bu bilgi notundan anlaşıldığı üzere Türk heyeti, özellikle ekonomik yardımlar konusunda ABD'li yetkililerden taleplerde bulunmuşlardır. Washington yönetimi de Türkiye'nin konumu itibarıyla savunması için göstereceği çabalarda yardıma devam edeceğini ifade etmiştir. Son olarak Ankara'daki Büyükelçiliklerine gönderdiği bu notta Dulles, Menderes'in Türk ekonomisi üzerinde herhangi bir olumsuz etkiye mahal vermeyecek şekilde

⁴⁰ FRUS, "Memorandum of Conversation, by the Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian, and African Affairs (Byroade)", no. 488, 4 June 1954.

⁴¹ FRUS, a.g.b.

⁴² William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Çev: Petek Demir, Mozaik, İstanbul, 2003, s. 125.

⁴³ Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 172-176.

program hazırladığına değinmiş ve ABD yönetiminin de Türk hükümetinin bu alanda başarılı olacağını umduğunu belirtmiştir.⁴⁴

1950-1953 yılları arasında ABD yardımları, iyi giden hava koşullarının tarımda verimi arttırması, Türk ekonomisinde genel bir büyümeye yol açmıştı. DP iktidara geldiğinde ülkenin ekonomik durumu göze alındığında, bahsi geçen yıllarda yakalanan bu büyümede ABD yardımlarının yanı sıra hükümetin takip etmiş olduğu ekonomi politikasının da etkisi olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında çıkarılan varlık vergisinin⁴⁵ ülkede var olan sermayeyi kaçırmamasının oluşturduğu güçlüğü rağmen Türkiye, ekonomik alanda bir sıçrama yakalayabilmiştir. Bu durum da DP hükümetinin bir başarısı olmuştur. Fakat, özellikle 1950'lerin ortalarından itibaren Türk ekonomisi iyi sinyaller vermemeye başlamıştır. Bu yıllarda gerek hava koşullarının kötü gitmesi, gerekse tarımda plansız makineleşme, Türk ekonomisini zora sokmaya başlamış, bu yıllarda artan ithalat oranı ülkedeki döviz eritmiş⁴⁶ ve bunun doğal sonucu olarak da Türk hükümeti, ABD'den ekonomik yardımlarını arttırması noktasında daha ısrarcı bir tutum almaya başlamıştır.

Türk ekonomisinin içinde bulunduğu bu zor durum 1954 yılı Ekim ayında, Türkiye'de üç ay geçirdikten sonra Washington'a, görev yerine geri dönen Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Feridun Erkin'in, hemen ABD'li yetkililerle bir görüşme talep etmesi ve sağlanan görüşme esnasındaki taleplerinden de anlaşılabilir. Erkin, ilk olarak ABD'li yetkililere Menderes'in Haziran ayında gerçekleştirdiği ziyarette gündeme gelen ekonomik yardımı⁴⁷ ne zaman verebileceklerini sormuştur. Yakın Doğu'dan Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı John Jernegan, verdiği cevapta, kararlaştırılan 70 Milyon dolar yardımın verilmesi üzerine çalışmaların devam ettiğini söylemiştir. Erkin, bu yardımın borç olarak değil hibe olarak uygulanmasını istemiştir.⁴⁸

Türkiye'nin ekonomik olarak içinde bulunduğu zor durumu anlatmak için Erkin, ABD'li yetkililere kendisinin Türkiye'de Menderes'le arasında geçen konuşmayı da aktarmıştır. Buna göre Menderes, uzun bir aradan sonra Türkiye'ye gelen Erkin'e Türkiye'de herhangi bir değişiklik fark edip etmediğini sormuş, Erkin de cevaben Menderes'e, insanların davranışlarında çok fazla değişiklik meydana geldiğini, herkesin mutlu olduğunu, gülmüşüğünü, yüksek morale sahip olduğunu ve bir şeylerle meşgul olduklarını söylemiştir. Bu cevap üzerine Menderes, Erkin'e burada kendisine söylediği bu sözleri Washington'a döndüğünde Dulles'e de söylemesini istediğini, çünkü kara bulutların Türkiye'nin bu parlak resmi üzerinde dolaştığını, bunların da Türkiye'nin kredi ve döviz sıkıntısı olduğunu söylemesini istemiştir. Bu anekdottan sonra Erkin, Menderes'in 4 Haziran'da istediği fakat alamadığı 300 milyon dolarlık yardımın, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik şartlar dolayısıyla en azından borç olarak verilmesi istediğini, ABD'li yetkililere iletmiştir. Jernegan, Türkiye'nin bu parayı kısa dönem borçlarını kapatmak için mi isteyip istemediğini sormuş, Erkin bu paranın borçlar için kullanılacağını düşünmediğini, Türkiye'nin kalkınma planı için kullanılacağını söylemiştir. Bu cevap üzerine ABD'li yetkililer, herhangi bir yorumda bulunmamışlardır.⁴⁹

⁴⁴ FRUS, "The Secretary of State to the Embassy in Turkey", no. 489, 5 June 1954.

⁴⁵ Tefrik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, 5. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, s. 428.

⁴⁶ Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 188-189.

⁴⁷ Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 553.

⁴⁸ FRUS, "Memorandum of Conversation, Prepared in the Bureau of Near Eastern, South Asian, and African Affairs", no. 490, 14 October 1954.

⁴⁹ FRUS, a.g.b.

Aslında, Washington yönetimi Türkiye'nin ekonomik durumunu yakından takip etmiştir. Ankara'nın sürekli ABD yardımına bağlı olmasından çok, kendi ayakları üzerinde durabilmesi, ABD yönetiminin arzu ettiği bir durum olmuştur. ABD İcra Müdürlüğü Sekreteryası, Dışişleri Bakanı Dulles'e sunduğu Türkiye'nin kötüye giden ekonomisi hakkındaki raporunda, ABD'nin bu gidişatı önlemek için alabileceği bazı tedbirlerden bahsetmiştir. Buna göre, Türk hükümetini yapılması planlanan Amerikan yardımlarıyla uyumlu bir ekonomik politika izlemesini teşvik etmek, Türkiye'deki ekonomik soruna çare olabilecek yöntemlerden biri olarak sunulmuştur. Başka bir alternatifse, açıkça ABD'nin Türkiye'ye, mali durumunu düzeltmeye yönelik politikalar takip etmediği takdirde yapacağı yardımları gözden geçireceğini bildirmesi olarak gösterilmiştir. Fakat bunu yaparken de ABD'nin Türkiye'ye daha önce verilmiş yardım sözlerinin de unutulmaması gerektiği de raporda belirtilmiştir.⁵⁰

Menderes hükümeti tam bir müttefik anlayışıyla politikalarını tamamen ABD politikalarına entegre ederken, hükümetin içine düşmüş olduğu bu ekonomik bunalımda Washington yönetiminin Ankara'nın bir nevi "imdat" sesine karşı takındığı tavır, Menderes üzerinde tam bir hayal kırıklığına yol açmıştır. ABD'li yetkililerin Türk hükümetine yardım yerine ekonomiyi düzeltmek için öneriler getirmesi Türk hükümetini sınırlendirmişti. Ayrıca, Nisan 1955 tarihinde Menderes'in ABD Büyükelçisi ile görüşmesi sırasında Büyükelçinin, ABD olarak dış yardımlarını yaparken dikkatli davrandıklarını söylemesi, Menderes'in tepkisine neden olmuştur. Büyükelçinin daha sonra Washington'a gönderdiği notta, o günün hayatının en sert görüşmelerinden birisi olduğunu dile getirdiği bu görüşmede Menderes, iki ülke arasındaki dostluğun ebedi olduğundan bahsettikten sonra, "fakir" olarak görülen Yugoslavya, Yunanistan ve Avusturya'nın bile Türkiye'ye kredi vermeye istek gösterirken, ABD'nin Türkiye'nin bu yöndeki talebine karşı isteksiz durmasını eleştirmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin ekonomik anlamda önemli bir tehlikesi olmadığını iddia eden Menderes, eğer geçen yılın tarım mahsulü iyi olsaydı, ABD'nin yardımına bile ihtiyaç duymamış olacaklarını Büyükelçiye ifade etmiştir. Türkiye'nin, ABD yönetiminin Türk ekonomisi hakkındaki olumsuz tahminlerini boşa çıkaracağını söyleyen Menderes, ABD'nin, ihtiyacı olduğu bir dönemde Türkiye'ye yardım etmemesini Türkiye'nin uzun süre unutmayacağını sözlerine eklemiştir.⁵¹

Daha sonra Başbakan Yardımcısı Rüştü Zorlu, ABD'ye giderek yardım talebini tekrar gündeme getirmiştir. Türkiye'nin çok zor durumda olduğunu söylemiş ve acil krediye ihtiyaç duyduklarını bir kez daha ABD'li yetkililere iletmıştır. ABD dışişlerinden George Allen, verdiği cevapta ABD'nin şu an Türkiye'ye yardım yapamayacağını söylemiştir. Zorlu cevaben, kendi hükümetine ABD'nin zor durumda oldukları bir sırada yardım yapmayı reddettiğini bildireceğini söyleyerek, Allen'e gözdağı vermeye çalışmıştır. Bunun üzerine Allen; bunun Zorlu'nun kendi kararı olacağı, nasıl istiyorsa o şekilde hükümetine iletebileceğini ama ABD'nin her zaman Türkiye'nin yanında olup çıkarlarını gözeteceğini söylemiştir. Türk-Amerikan ilişkilerinde herhangi bir olumsuzluk istemeyen Zorlu da ABD yardım etse de etmese de iki ülke arasındaki ittifakın devam edeceğini dile getirme mecburiyeti hissetmiştir.⁵²

Allen, Zorlu'ya Türk hükümetinin ekonomik olarak düştüğü bu zor durumun en büyük sebebinin şanssızlık olup olmadığını sormuş ve Menderes'in daha önce dile getirdiği geçen yılki hasadın iyi olamaması konusunu açmıştır. Zorlu da bu yönde açıklama yapınca Allen,

⁵⁰ FRUS, 1955–1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume XXIV, United States Relations with Turkey: Questions of Economic and Military Assistance, "Editorial Note", document no: 317, 5 January 1955.

⁵¹ FRUS, "Telegram from the Embassy in Turkey to the Department of State", no. 323, 21 April 1955.

⁵² FRUS, "Memorandum of a Conversation, Department of State, Washington", no. 326, 21 May 1955.

Türk ekonomisinin bu türlü doğal nedenlerle ortaya çıkacak sorunlar karşısında güçlü olması gerektiğini söylemiştir.⁵³ Ayrıca Allen, Türklerin kendi ekonomik sistemlerini düzene sokmalarını istemiştir.⁵⁴ Aynı yıl içinde ABD'nin Türkiye'den devalüasyon yapması yönündeki talepleri de Türk hükümetince kabul edilmemiştir.⁵⁵ Görüldüğü gibi Eisenhower döneminin ilk yıllarında ortaya çıkan bu ekonomik yardım anlaşmazlığı, Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. 1955'ten sonra ABD'nin ekonomik yardımlarını koşullara bağlaması, Türkiye'nin kredi elde etmesini daha da zorlaştırmıştır. İki ülke arasında olumsuzluğa yol açan bu durum, Ortadoğu bunalımlarının sonucu olarak 1957 yılında ilan edilen Eisenhower Doktrini'ne kadar Türk-Amerikan ilişkilerini etkilemeye devam etmiştir.⁵⁶ Hatta daha sonraki süreçte de ABD'den isteği yardımları almakta zorlanan Menderes, 1960 yılında Sovyetlerle ilişkileri geliştirmek için bir Moskova'ya ziyaret gerçekleştirmeyi planlamıştır.⁵⁷ Fakat 27 Mayıs askeri darbesi buna fırsat vermemiştir.

Sonuç

1953-1955 yılları arası Türk-Amerikan ilişkileri için yapılabilecek ilk değerlendirmelerden birisi, iki devletin de Soğuk Savaş'ın tüm hızıyla devam ettiği yıllarda işbirliğine oldukça önem verdikleridir. Fakat 1947 yılında Truman Doktrini ile başlayan ve Türkiye'nin NATO'ya katılımına kadar olan süreçten farklı olarak, ekonomik yardım konularında, 1953 yılı itibarıyla ABD daha temkinli politika izlemeye başlamış ve bu durum da Türk yöneticilerde endişe ve hayal kırıklığına neden olmuştur.

Özellikle 1953-1955 yılları arası Menderes'in kişisel olarak devreye girmesinin yanı sıra, zaman zaman yardımcı Zorlu ve Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Erkin vasıtasıyla, ABD'li yetkililerin gündemine getirdiği Türkiye'nin ekonomik yardım taleplerinin olumsuz neticelenmesi, 1947-1952 yılları arasındaki "sarsılmaz" dostluğa, ez azından Türk hükümeti açısından bir gölge düşürmüştür. Askeri üs ve tesislerin yanı sıra; büyük çabalar sarf ederek meydana getirdiği paklarla da Batı bloğunun çıkarlarını bölgesel olarak korumaya çalışan Türkiye'nin, ABD tarafından ekonomik alanda bırakıldığı bu zor durum, Ankara'yı gücendirmiştir.

Ekonomik yardım, o dönemde Türkiye'nin en önemli önceliği olmuş ve ABD ile ortaya çıkan pürüzlerin ana sebepleri arasında yer almıştır. Fakat ABD Büyükelçisi McGhee'nin Ankara'dan ayrılmadan önce ABD yönetimine yazdığı nottan anlaşıldığı üzere, o zaman ki Türk yöneticilerinde, kendilerine ABD tarafından yeterli önem verilmediğine dair kanı oluşmuştu. Bu durum Büyükelçiyi bile rahatsız etmiş ve yaptığı uyarılar sonucu ABD Dışişleri, hızlı bir şekilde oluşturduğu gezi programıyla Cumhurbaşkanı Bayar'ı ABD'ye resmi ziyaret için davet edebilmişti. Bu davet meselesi ikili ilişkileri direkt olarak etkileyen bir husus olmamıştır. Fakat ABD'nin kendisiyle daha sıkı bir müttefiklik ilişkisi içerisinde olmasını isteyen Türkiye için bir hayal kırıklığına yol açmıştır. Diğer taraftan, Türk hükümetinin de ABD'nin Türk topraklarında askeri üs açma talebine hemen cevap vermeyip, bu konuyu biraz ağırdan aldığı yorumunda bulunulabilir. Aslında, NATO'ya girdikten sonra ABD tarafından ısrarla dile getirilen Türk topraklarında askeri üs ve tesisler kurma talebi, Türk hükümeti tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Bu durumun ikili ilişkileri daha da sıkılaştıracağı düşünülmüştür. Fakat daha önce de değinildiği gibi ABD Büyükelçisinin bir an önce Türkiye'de askeri üs açılması noktasında ısrarlı tutumuna rağmen Türk hükümetince üs

⁵³ FRUS, a.g.b.

⁵⁴ FRUS, "Editorial Note", no. 346, 21 August 1956.

⁵⁵ Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", s. 560.; Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 190.

⁵⁶ Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 188-189.

⁵⁷ Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, Der: Melek Fırat, İmge Kitapevi, Ankara, 2013, s. 122-123.

meselesinin değerlendirme aşamasında olduğu söylenmiştir. Bu duruma bakılarak Türk hükümetinin üs meselesini, ABD'nin özellikle ekonomik alanda Türkiye'ye yardımlarını arttırması için taktiksel olarak kullandığı görüşü dile getirilebilir.

Sonuç olarak ABD, Türkiye'nin stratejik önemini göz önünde bulundurarak böyle bir ülkeyi kaybetmek istememiştir. Türkiye de Sovyet tehlikesine karşı NATO'nun ve doğal olarak da ABD'nin en büyük dayanağı olduğunun bilincinde olmuştur. Bu nedenle 1953-1955 yılları arasında, 1964 yılındaki gibi Türk-Amerikan ilişkilerinde bir kırılma meydana gelmemiştir. Fakat bu zaman zarfında iki ülke arasında ortaya çıkan ve yukarıda bahsedilen olumsuzluklar, ileriki yıllarda Türk-Amerikan ilişkilerinde meydana gelebilecek büyük krizler için bir nevi sinyal niteliğinde olmuştur.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Foreign Relations of the United States (FRUS)

- 1) *Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume XXIV, 1955-1957, United States Relations with Turkey: Questions of Economic and Military Assistance:*

Editorial Note, document no: 316.

Editorial Note, document no: 317.

Telegram from the Embassy in Turkey to the Department of State, no. 323.

Memorandum of a Conversation, Department of State, Washington, no. 326.

Editorial Note, no. 346.

- 2) *Eastern Europe; Soviet Union; Eastern Mediterranean: Volume VIII, 1952-1954 United States Relations with Turkey: United States Economic and Military Assistance; Visits of United States Officials to Turkey and Turkish Officials to the United States:*

The Ambassador in Turkey (McGhee) to the Department of State, no. 472.

Memorandum of Conversation, by the Ambassador in Turkey, no. 473.

Memorandum of Conversation, by the Ambassador in Turkey, no. 475.

The Ambassador in Turkey (McGhee) to the Department of State, no. 479.

The Ambassador in Turkey (McGhee) to the Department of State, no. 480.

Memorandum by the Secretary of State to the President, no. 481.

The Ambassador in Turkey (Warren) to the Department of State, no. 482.

Editorial Note, no. 485.

Memorandum by the President to the Secretary of State, no. 486.

Memorandum of Conversation, by the Deputy Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian, and African Affairs (Jernegan), no. 487.

Memorandum of Conversation, by the Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian, and African Affairs (Byroade), no. 488.

The Secretary of State to the Embassy in Turkey, no. 489.

Memorandum of Conversation, Prepared in the Bureau of Near Eastern, South Asian, and African Affairs, no. 490.

II. Kitaplar ve Makaleler

- AKMAN, Halil- ZEYREK, Suat, "John Foster Dulles'in Ortadoğu Gezisi, Temaslar ve Tepkiler (11-28 Mayıs 1953)", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, II/2, 2013, s. 259-288.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.
- ARMAOĞLU, Fahir, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- BAĞCI, Hüseyin, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, 4. basım, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2014.
- ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, 5. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara.
- ERHAN, Çağrı, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1918-1980*, Ed. Baskın Oran, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- ERHAN, Çağrı, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, 2. baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2015.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 10. basım, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014.
- HALE, William, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Çev: Petek Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003.
- HARRIS, George S., "Turk-American Relations Since the Truman Doctrine", *Turkish-American Relations Past, Present and Future*, Ed. Mustafa Aydın ve Çağrı Erhan, Routledge, London, 2004.
- KARPAT, Kemal H., *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.
- KURAT, Akdes Nimet, *Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)*, Doğu Matbaası, Ankara, 1959.
- McGHEE, George C., "Turkey Joins the West", *Foreign Affairs*, Vol. 32, No. 4, (July, 1954).
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara: İmge Kitapevi, 1994.
- SANDER, Oral, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, İmge Kitapevi, Ankara, 2016.
- SANDER, Oral, *Türkiye'nin Dış Politikası*, Der: Melek Fırat, İmge Kitapevi, Ankara, 2013.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 1996.
- SEYDİ, Süleyman, "Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası", *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ed. Süleyman İnan-Ercan Haytoğlu, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006.
- The Cold War after Stalin's Death*, ed. Klaus Larres and Kenneth Osgood, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland, 2016.
- USLU, Nasuh, "1947'den Günümüze Türk-Amerikan ilişkilerinin Genel Portresi", *Avrasya Dosyası*, 6 (2), (Yaz 2000).